

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran aineistot sukututkijan apuna

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) harjoittaa lyhyesti sanottuna arkistotoimintaa, kirjastotoimintaa ja julkaisu- ja tiedotustoimintaa. Arkistotoiminnan osalta on muistettava, että Kansanrunousarkiston lisäksi seuralla on myös Kirjallisuusarkisto. Helsingissä vierailevan sukututkijan kannattaa vierailla myös seuran kirjaston yleisellä ja etnologisella osastolla, kirjamyymälästä puhumattakaan. Tärkeimmät kohteet löytyvät Hallituskatu 1:n päärakennuksesta.

Olen jakanut otsikon kahtia. Aluksi kerron aineistoista ja niiden kertymisen historiasta yleensä ja sitten käytännönläheisemmin siitä, miten ne voisivat olla sukututkijan apuna.

'Arkisto' on aika jännittävä sana. Se on ladattu täyteen merkityksiä ja ennako-oletuksia samaan tapaan kuin sana 'museo'. Viime vuonna jossakin lehtiotsikossa edellinen tietosuojavaluutettu totesi kärkeä: "Arkistot pitäisi tuhota." Eräessä toisessa lehti jutussa kerrottiin Arja Saijonmaan juuri ilmestyneestä saunakirjasta. Siinä tekijä julisti: "Myyttejä ei saa arkistoida, ne pitää ottaa käyttöön." Kuuluksa on väite: "Arkisto on paikka, johon elävä elämä varastoidaan kuolleina muistiinpanoina."

Arkistojen joukossa oma erikoistyyppinsä on perinnearkisto. Perinnearkistojen "äitinä", jonkinlaisena keskusarkistona toimii Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto. Virallisissa määrittelyissä, joita löytyy esimerkiksi vuosikertomuksien ja toimintasuunnitelmien alusta, on todettu arkistostamme seuraavaa: "Kansanrunousarkisto on henkisen perinteen ja folkloristisen tutkimuksen keskusarkisto, jonka tehtävänä on perinteen tallentaminen teksteinä, äänitteinä, videoina ja valokuvina, kootun aineiston järjestäminen ja sen saattaminen tutkijoiden ja muiden tarvitsijoiden käyttöön."

Mitä "henkinen perinne" sitten on? Kansan ja perinteen käsitteitä voisi pyöritellä loputtomiin. Itse miellen tämän asian vertailuna läheisiin laitoksiin: Kansallisarkistosta (ent. Valtionarkisto) löytyy ihmisen virallinen elämä, meiltä Kansanrunousarkistosta epävirallinen elämä. Museoviraston keruuar-

kistosta löytyy eniten tietoja esineellisestä kansankulttuurista, meiltä taas henkisestä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa avainsana on kieli, meillä taas kulttuuri. Ja edelleen kielestä puheen ollen: Svenska litteratursällskapet, Folkkultursarkivet (nykyään samassa korttelissa Kruununhaassa) on perinteisesti hoidellut ruotsinkieliset ihmiset ja paikkakunnat ja Kansanrunousarkisto suomenkieliset. Nämä ovat niitä rajanvetoja tai raja-aitoja, joita tietysti pitää madaltaa ja jotka onneksi näyttävätkin koko ajan madaltuvan. Kuitenkin pitää samalla hyväksyä, ettei sama työntekijä tai sama laitos voi edustaa huippuasiantuntemusta näillä kaikilla alueilla yhtäaikaan.

SKS:n ja Kansanrunousarkiston vaiheita

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura perustettiin 1831 eurooppalaisen kansallisuusaatteen siivittämänä tukemaan sitä, mikä Suomessa oli suomalaista: kieltä, kansanperinnettä, kirjallisuutta. Konkreettisemmin ilmaistuna Seuran ensimmäinen tehtävä oli tukea Elias Lönnrotin, ensimmäisen sihteerin, kenttätöitä. Keruutyön liikkeellepanevana voimana oli se, että Suomen kirjoitettu historia oli lyhyt ja suppea. Menneisyyttä etsittiin suullisesta perinteestä, aluksi kalevalaisista kansanrunoista, myöhemmin tarinoista, saduista ja muista perinteenlajeista. Keruutyö tähtäsi heti suuriin konkreettisiin julkaisutavoitteisiin. Elias Lönnrotin Kalevala ja Eino Salmelaisen Suomen kansan satuja ja tarinoita olivat julkaisuja, joilla oli merkitystä kansakunnan identiteetin etsinnässä tai luomisessa. Vuosisadan loppupuolella syntyi varsinainen kansanrunoustiede eli folkloristiikka. Suullisen perinteen tuotteista tuli tutkimuskohteita sinänsä. Aineistoa koottiin paitsi julkaisuja, myös tulevaa tutkimusta varten. Syntyi tieteellinen arkisto, ja keruutyöhön tarvittiin tutkijoiden ja ylioppilaiden avuksi myös suurta yleisöä, perinteen harrastajia. Kansanrunousarkisto itse näistyi 1930-luvulla SKS:n sisällä omaksi osastokseen. Kalevalan satavuotisjuhlan kunniaksi järjestettiin tarinaperinteen kilpakeruu, jota markkinoitiin hauskaasti maakuntien välisenä kilpailuna. Tämän

keruun vastaajista, joita oli yli 700, muodostettiin arkiston ensimmäinen varsinaisen vastaajaverkko.

1960-luku, etenkin sen loppupuoli, merkitsi käännekohtaa hyvin monessa mielessä. Silloin nauhurit kehittyivät viimein niin kevyiksi, että niitä jaksoi kantaa, jolloin alkoivat arkiston systemaattiset kenttätöyt eri pitäjissä. Nauha alkoi myös olla niin halpaa, että maltettiin olla katkaisematta nauhoitus, kun nauhoitettava lopetti laulun tai uskomustarinan esityksen ja alkoi jaaritella yleisemmin elämänvaiheistaan.

Koko perinteen käsitettä alettiin laajentaa ja kyseenalaistaa. Kansanrunoudentutkimuksen piiriin hyväksyttiin muun muassa populaarikulttuuri: iskelmät, sarjakuvat, televisioviihde ja niin edespäin. Kansanrunousarkisto alkoi järjestää valtakunnallisia keruukilpailuja, joissa kohteena olivat etenkin työyhteisöt ja ammattikunnat. Varsinaisen kiteytyneen kollektiiviperinteen rinnalle ja ohitsekin eteni muistitieto: kiteytymättömämpi, yksilöllinen, useimmiten omaelämäkerrallinen aines. Aiemmin oli saatu tietoa lähinnä agraarikulttuurista, talonpoikaisperinnestä. Nyt alettiin saada tietoa myös teollistuneesta yhteiskunnasta, kaupunkikulttuurista. Yksilöt, kertojat, nousivat niminä esiin laajemmin vasta tässä vaiheessa. Aiemmin oli noteerattu vain huippukerääjät ja huippuperinteentaitajat; muut oli nähty enemmän tai vähemmän kasvottomina kollektiiviperinteen, "trad."-aineiston toistajina ja välittäjinä. Sekä äänitysmatkojen että keruukilpailujen mukana esiin nousivat myös muistelijat; paitsi niminä, myös yksilöinä, persoonallisuuksina. Eri hankkeisiin liittyvät entistä tarkemmat nimilistat alkoivat näkyä nivaskojen päällä.

Teknisesti arkiston hyllyjen ja kortistolaatikoiden ääressä tämä 1960-luvulla alkanut murros näkyi niin, että vanha hyvä perinnelajianalyysi koettiin riittämättömäksi, sillä suurin osa aineistosta meni perinnelajimerkkien M ja E alle. M merkitsi muistelmaa tai mielipidettä, E kansatieteellistä kuvausta. Nyt keruusta alettiin laatia teemakortistoja ja asiahakemistoja, jotka olivat nykyisen tietojärjestelmän asiasanaston alkuituja. Kokoelmien laajuutta oli aiemmin kuvattu perinneyksikön käsitteellä: oli tallessa yhteensä niin ja niin monta satua, tarinaa, sananpartta ja niin edespäin. Uusiksi mittayksiköiksi tulivat sivumäärät ja hyllymetrit. Asiakkaiksi alkoi ilmestyä perinnetieteilijöiden lisäksi yhä enemmän historiantutkijoita, valtiotieteilijöitä, antropologeja, kasvatustieteilijöitä ja sukututkijoita.

Mikä on sitten tilanne tänään, vuosituhatlupulla? Kaikki nuo aiemmin kerätyt aineistot ovat tallessa ja lisää tulee. Kansanrunousarkistossa on

vähän yli 500 hyllymetriä paperille kirjoitettua perinnetietoa ja muistitietoa. Meillä on toistakymmentätuhatta tuntia ääninauhaa ja noin tuhat kappaletta videokasetteja. Valokuvia on yli 100.000 kappaletta. Aineistoa saadaan nykyään myös faxeina ja levykkeillä. Uutuuksina ovat tulossa ohjatut keruut tietoverkkojen kautta sekä videopäiväkirjat, oman elämän videot. Ajankohtaisia haasteita ovat mm. tietosuojan, tekijänoikeuksiin, aineistojen digitointiin ja palvelujen hinnoitteluun liittyvät kysymykset.

Perinneaineiston karttuminen

Aineistoa kertyy oikeastaan kolmella tavalla. Ensiksikin arkisto käy itse kenttätöissä nauhurien, kameroiden ja videokameroiden kanssa pääkaupungin kohteissa, tietyillä paikkakunnilla ja myös itärajan takaisilla lähialueilla. Toiseksi järjestetään kirjallisia kilpakeruita ja kyselyjä. Kilpakeruulla ja kyselyllä on se ero, että kilpakeruu on yleensä valtakunnallinen, siitä tiedotetaan laajemmin ja tehokkaammin ja otsikot ja kysymyksenasettelut ovat usein väljempitä, vihjeenomaisia. Naisten ja miesten elämäkertojen kirjoituskilpailut ovat olleet 1990-luvun merkittäviä hankkeita, samoin Työttömän tarina 1993, jonka vastaajamäärä oli ennätykselliset 1122. Ammattikuntia käydään lävitse edelleen; vuonna 1997 oli kilpakirjoitus maanviljelijöille yhteistyössä Maaseudun Sivistysliiton kanssa, ja vuonna 1998 järjestettiin hoitotyön muistitiedon keruukilpailu yhteistyössä hoitoalan järjestöjen kanssa.

Kolmanneksi: vaikkemme mitään kysyisikään, niin ihmiset vastaavat, lähettään omaelämäkertojaan ja muisteluksiaan, keräämäänsä vanhaa perinnettä, kuulemaansa nykyperinnettä, ullakolta löytämiään mummon sananparsivihkoja ja niin edelleen. Tämä kaikki on niin sanottua spontaanikarttuntaa.

Arkiston vakiovastaajien verkkoon - vanhahtavammin sanottuna keruuverkkoon, käytännöllisimmin ilmaistuna postituslistaan - saa liittyä kuka vain. Tällä hetkellä siinä on noin 800 vastaajaa, naisia n. 500 ja miehiä n. 300. Siinä ilmenee lähes sama sukupuolisuhde kuin yllättävän monissa kilpakeruissa ja kyselyissä, eli yksi kolmasosa miehiä ja kaksi kolmasosaa naisia. Meitä on moitittu kymmeniä vuosia siitä, että vastaajaverkon vastaajat ovat liian iäkkäitä ja liian maalaisia. Näin on pitkään ollutkin, mutta sen ansiosta on vanhaa talonpoikaiskulttuuria tullut taltioitua tehokkaasti. Viime vuosina verkko on kuitenkin kasvaessaan

nuortunut ja monipuolistunut. Alueellisesti joukko jakautuu melko tasaisesti ympäri Suomea. On tietysti huomattava, että vaikka esimerkiksi Helsingissä asuu 60 vastaajaa, niin heidän kerrontansa käsittelee runsaasti myös muita paikkakuntia. - Ammatikatsannossa maa- ja metsätalous on edelleen suuri, mutta vastaajista enää joka neljäs kuuluu tähän ryhmään. Seuraavaksi tärkeimmät ryhmät ovat opetustyö, hallinto- ja toimistotyö sekä terveydenhuolto ja sosiaalityö.

Hyötyä kansanperinteestä

Keitä kaikkia tämä keruu- ja arkistotoimi palvelee? Kuka tekee aloitteet ja kenen hyväksi tulokset koituvat? Ensimmäiseksi on mainittava ruohonjuuritaso eli vastaaja itse: kertoja, yksilö tai tieteellisemmin ilmaistuna informantti. Kertominen elämästä asettaa maailman paikalleen; se toimii elämän jäsentäjänä ja terapiana. Tärkeää on palaute kiitoskirjeinä, kunniakirjoina, pieninä palkintoina ja julkaisuihin pääsynä. Samat asiat pätevät, kun siirrytään yksilöstä toiselle tasolle, siis niiden yhdistysten, ammattikuntien, yritysten jne. tasolle, jotka toimivat keruiden yhteistyökumppaneina.

Ehkä akateemisten piirien närkästykseksi mainitsen tieteellisen tutkimuksen tässä katsannossa vasta kolmantena. Se ei ole merkitykseltään vähäisempi, mutta sen yhteys keruutoimintaan on lopulta epäsuorempi. Jos aineistoa vertaa syntyvään lapseen, vaihtuu äidin näkökulma kättilön näkökulmaksi. - Kansanrunousarkiston vanhemmat aineistot (tässä en yritäkään nimetä yksiselitteistä rajavuosisilukua) ovat yleensä sekä tutkijan että kenen tahansa kiinnostuneen käytettävissä, uudempien aineistojen käytön valvonta on tarkempaa. Tutkijat voidaan taas jakaa karkeasti kolmeen ryhmään: 1) arkiston omat tutkijat, toisaalta kaiken aineiston perusanalysoijina, toisaalta aineisto- ja perinnelajikohtaisine intresseineen; 2) muut, yleensä yliopistoilta tulevat kulttuurin- ja historian tutkijat; 3) aivan muiden tieteenalojen tutkijat, jotka etsivät aineistoista uusia ideoita ja näkökulmia, tai hystyöjä ja kevennyksiä oman alansa kirjoituksiin. Systemaattinen sukututkimus sijoittuu lähemmäs keskimmäistä ryhmää, mutta kaikkiin uusiin elämäkerrallisiin aineistoihin ei sukututkijoilla ole pääsyä. Lohduttautua voi tiedolla, että viidestäsadasta hyllymetristä yli neljään ja puoleensataan pääsy on taattu.

Mielestäni ei ole liioittelua väittää, että yksilön, järjestön ja tutkijayhteisön lisäksi Kansanrunousarkiston vanhat ja uudet keruuaineistot palvelevat kokonaisuutena koko kansaa. Tavallaan olemme

niillä paljon puhutuilla Lönnrotin jalanjäljillä ja keräämme maailmankuvamme pirstaleita kuin kansalliseepoksen kokoaja vanhojen runojen säikeitä, jäänteitä vanhojen sankarien ajoista. Kiintoisaa on, että 1990-luvun kertojan mytologinen menneisyys voi tarkoittaa niinkin uutta aikaa kuin 1980-lukua hyvinvointivaltiossa: aikaa, jolloin ihmisillä oli työtä, hoitajilla oli aikaa potilaille ja maanviljelys-kin kannatti. Arkistot ovat kansakunnan muisti, Kansanrunousarkisto on uuden vuosituhannen alun tutkijoille myös lähimuisti.

Kansanrunousarkiston käyttö - neuvoja sukututkijalle

Asiatietoa löytyy seuran kotisivuilta (www.finlit.fi), joita pidetään jatkuvasti ajan tasalla. Seurasta on olemassa myös esitevihkonen, jota on käännetty vielä useammille kielille kuin kotisivua. Kansanrunousarkiston kokoelmista, hake- mistoista, luetteloista ja lyhenteistä on kerrottu kattavasti Arkiston avain -kirjasessa (SKS 1984, uusi laitos tulossa 1999 myös verkkoversiona), jota myös virkailijat käyttävät käsi- kirjanaan.

Kannattaa soittaa etukäteen Kansanrunousarkistoon (09-131 23 240) vaikkei se välttämättä olekaan. Arkiston päivystäjän pöydän ääreen astuessa pätee kaksi kultaista neuvoa: 1) Kerro kaikki virkailijalle äläkä ole salaperäinen. Yleisin virkailijan riesa on asiakas, joka ei heti paljasta suurta kokonaisuutta ja jonka kanssa edetään arvelujen varassa hennoista latvoista tyveen. 2) Varaudu pitkään puurtamiseen - ja jopa pettymykseen. Kaikilta paikkakunnilta ei aineistoa ole yhtä paljon.

Mitä lähestymistapoja on? Aineiston kerääjän tai luovuttajan *nimi* on tärkeä hakuperuste. Äänitteiden osalta aineistoa löytyy systemaattisesti myös haastateltavien nimien perusteella. Yhteenvetolistat kerääjän nimen mukaan ovat asiakkaan käytettävissä. - Entiset ja nykyiset *paikkakunnat* löytyvät niinikään perinnealueittain yhteenvetolistoina, joista ilmenevät myös kerätyt perinnelajit. - *Perinnelajeista* (runot, sadut, tarinat, arvoitukset, sananparret, kansatieteelliset kuvaukset jne.) on pääsääntöisesti omat kortistonsa. - *Teemakortistot* kansatieteellisistä kuvauksista ja eräistä kilpakeruista ovat hyvänä apuna. - Uudemmissa aineistoista löytyvät *atk:lta* arkiston sisäisessä käytössä olevasta tietokannasta monipuoliset henkilöön, paikkakuntaan, ammattiin tai hakusanaan tai näiden yhdistelmiin liittyvät hakumahdollisuudet virkailijoiden välityksellä.

Hyviä perinnelajeja sukututkijalle:

- **a4** historialliset ja paikallistarinat (kortistot tarinatyypeittäin tai paikkakunnittain)
- **a3** uskomustarinat (kortistot tarinatyypeittäin tai paikkakunnittain)
- **c** sananparsista ainakin vertaukset, köllit (pilkanimet ja niiden syntytarinat) ja wellerismit (sanoi se ja se -muotoiset sanonnat)
- **E-kortisto** eli kansatieteelliset kuvaukset aiheittain tai paikkakunnittain
- **elk ja elkoma** eli elämäkerrat, joihin liittyy käytörajoituksia

Hyviä aineistokokonaisuuksia sukututkijalle:

- Samuli Paulaharjun sidokset 1910-1940 -luvulta
- KRK - Kalevalan riemuvuoden kilpakeruu 1935
- Kansalaissodan tarinat 1966
- Perinne elämässäni - Kalevalan riemuvuoden kilpakeruu 1985
- Suvun suuri kertomus 1997 (tässä vaiheessa lähinnä sukukirjat ja muu julkaistu tai monistettu osuus aineistosta)